

TARİHİ SÜREÇTE AKLIN ERİLLİĞİ SORUNU VE MÜSLÜMAN DÜŞÜNCESİNDEKİ YANSIMALARI

Saadet Altay*

Öz

İnsan olmanın özelliği olarak vurgulanan “akıl” “düşünebilme kabiliyeti” “rasyonalite” gibi özelliklerin ve bu özelliklerin birer yansıması olan bilim, felsefe ve nesnellik gibi yaşama yansıma biçimlerinin tarihi süreç içerisinde eril olana ait olduğu ifade edilmiştir. Bu düşüncenin belki ilk nüvelerini Yunan felsefesinde görmemiz mümkündür. Platon başta olmak üzere akıl ile ilgili yapılan değerlendirmelerin tamamında “Akıl” erillığe ait bir unsur olarak ifade edilmiştir. Platon özellikle ruh ve beden ayırımına giderken ruhu akıl ile bütünleştirmiş ve yüce olan alanın bu olduğunu ifade etmiştir. Bedeni ise aşağı olarak ifade etmiş ve bunu da dişilik ile bütünleştirmiştir. Platondaki bu ayırım, felsefi bir ilke olarak anlaşılmış ve felsefeye rengini verdiği gibi felsefi düşünce ile etkileşime girmiş bütün düşünceleri etkilemiştir. Makalemizde tartışma konusu yapacağımız husus, bu durumu ortaya çıkaran tarihsel ve sosyal geçmişin yanı sıra, özellikle dini düşünce ve inanışların bunda ne kadar etkin ve egemen olduğunun gösterilmesidir. Şüphesiz, burada ele alınacak konu, bir başka açıdan bütün bir tarih boyunca özellikle dini düşüncelerde aklın erillliği ve bütün diğer alanlarda olduğu gibi akıl konusunda da kadının ikincil bir konumda nasıl değerlendirilmiştir.

İlahi dinler olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam kelimelerindeki aklın erillliği ile ilgili yapılan değerlendirmeleri gündeme getirmek ve bakış açılarını ortaya koymak önemlidir. Bu dinlerin mensupları, Yunan felsefesi ile karşılaştıklarında, felsefeye karşı ya reddetme ya da din ile felsefeyi uzlaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu uzlaştırma süresince özellikle aklın erkek ile özdeşleştirilmesi, eril olana ait olduğu düşüncesi gerek kültürel gerekse de bağlı bulunan dini metinler veya bu metinlerin eril yorumlarına da uygunluğu nedeniyle kabul görmüştür. Üç dinin üç önemli temsilcisinin bu anlamdaki bakış açılarını ortaya koymak konunun anlaşılması için önemlidir. Yahudi Kelamı için Philo, Hıristiyan Kelamı için Aquinas ve İslam Kelamı için Gazali önemli mihenk taşlarıdır. Ve bunların yaptıkları değerlendirmeler hala dini düşünceleri büyük oranda etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Erillik, Dişilik, Felsefe, Müslüman Düşüncesi

THE PROBLEM OF MASCULINITY OF REASON IN HISTORICAL PROCESS AND ITS REFLECTIONS ON MUSLIM THOUGHT

Abstract

Article Types / Makale Türü: ResearchArticle / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi:18.10.2019, Accepted / Kabul Tarihi: 19.12.2019
Doi: 10.26791/sarkiat.634514

* Dr. Öğr. Üyesi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, saltay@agri.edu.tr
Orcid ID: 000-0001-2345-678

It is stated that features such as “reason”, -ability to think ”and“ rationality, which are emphasized as the characteristic of being a human being, and the forms of reflection to life such as science, philosophy and objectivity, which are a reflection of these characteristics, belong to the masculine within the historical process. Perhaps the first cores of this thought can be seen in Greek philosophy. Platon Reason”is expressed as an element of masculinity in all of the evaluations about the mind, especially Platon. Platon united the spirit with the mind, especially when going to the distinction between soul and body and stated that this is the supreme field. The body is expressed as inferior and integrates it with femininity. This distinction in the plateau was understood as a philosophical principle and influenced all thoughts that interacted with philosophical thought as it gave color to philosophy.

It is important to bring up the evaluations about the masculinity of reason in Judaism, Christianity and Islam, which are divine religions. When members of these religions met with Greek philosophy, they either opted against the philosophy or reconciled it with religion. During this reconciliation, especially the identification of the mind with the male was accepted because of the cultural and religious beliefs that are related to the masculine, or their conformity to the masculine interpretations. It is important to understand the point of view of the three important representatives of the three religions in this sense. Philo for Jewish Theology, Aquinas for Christian Theology and Ghazali for Islamic Theology are important touchstones. And their evaluations still largely influence religious thought.

Keywords: Reason, Masculinity, Femininity, Philosophy, Muslim Thought

GİRİŞ

Simon De Beauvoir’ın ifade etmiş olduğu gibi, kadın olmanın trajedisi yalnızca yaşamın ve seçeneklerin yoksullaşıp sınırlanması değil, ayrıca iyi bir kadın olmanın ikinci sınıf bir insan olmak anlamına geldiği gerçeğini barındırır. Bu “nötr” insan karakteri idealleri onaylayıp özümzendikçe ve geleneksel kadın rolü kabul gördükçe kadınlar aşağı görülecek, kendilerini de aşağı görmeye zorlanacaktır. Kadınlar büyük değer verilen ve insana mahsus olduğu düşünülen faaliyet ve özelliklerden dışlandıkları için bu insana mahsus hayat kavgasının, doğaya karşı sürdürülen gerçek kavganın seyircisi olmakla yetinmeye zorlanmıştır.¹

De Beauvoir’ın bu tanımlaması tarihi seyir içinde kadına dair oluşturulan bakış açısının bir yansımasıdır. Bu tarihi seyir içerisinde Kadının ikincilliğine dair geliştirilen argümanları² besleyen felsefi, epistemik,³ dini ve bilimsel, doğa ile eril söylemin oluşmasındaki temel mantığın tarihsel ve toplumsal yansımalarının ortaya çıkardığı

¹ Simone De Beauvoir, *Kadın “İkinci Cins” Genç Kızlık Çağı*, Trc. Bertan Onaran, 7. Basım (İstanbul: Payel Yayınları,1993), 8-9.

² Adler Alfred, *Cinsiyetler Arasında İşbirliği*, Trc. Seçkin Selvi 1.Bs. (İstanbul: Payel Yayınları, 1999),14; Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*, Trc. Bediz Yılmaz, 1.Bs. (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2014), 23.

³ Luce İrigaray, *Başlangıçta Kadın Vardı*, Trc. İlknur Özallı, Melike Odabaş, 1.Bs. (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2014), 15-16.

neticeler ile; tarihsel süreçte buna karşı geliştirilen itirazlar ve kadınlar tarafından yöneltilen eleştirilere rastlanılmaktadır.⁴

Şunu ifade etmek gerekir ki, burada kadınların bilim ve felsefe alanında yokluğundan öte problemin sadece bu alanlarda ait olması olarak zannedilmesidir.

Tarihi süreç içinde bu alanlar erkeklere mahsus kılınmış ama erkek egemenliğinin sınırları bu alanların çok ötesindedir. Kültürler çabalar ve kültürel anlamda kabul edilen fikirlerin neredeyse tamamı erkek egemen sistem içinde oluşturulmuştur. Hem bilimle uğraşanlar hem de bu bilimin muhatap aldığı kitleler açısından bilimsel düşünce eril bir faaliyet olarak kabul görmüştür.⁵ Bugünün dünyasında bilimle uğraşanların büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturması, erilliğin bilimsel düşünceyle bağdaştırılmasının bir nedeni olmaktan, ziyade bir sonuç olarak görülmelidir.

Konuyla ilgili önemli çalışmalara imza atan Keller'in özellikle bilim alanındaki bakış açısını temellendirirken kullandığı şu ifadeler önemlidir: "Bilim bir topluluk tarafından geliştirilen, öyle basitçe mantıksal deliller ve deneysel doğrulamalar tarafından tanımlanmayan bir dizi uygulamaya ve bilgiler manzumesine verilen addır. Benzer şekilde, eril ve dişil de biyolojik zorunluluklar değil, kültür tarafından tanımlanan kategorilerdir. Kadınlar, erkekler ve bilim karmaşık ve iç içe geçmiş bilişsel, duygusal ve toplumsal güçler dinamiğinden birlikte doğarlar. Bu denemelerin odağında bu dinamik ve bu dinamiğin hem bilim ile erillik arasındaki tarihsel birlikteliği hem de bilim ile dişilik arasındaki aynı derecede tarihsel ayrılığı nasıl desteklediği yatmaktadır. Dolayısıyla ele aldığım konu kendi başına kadınlar, hatta kadınlar ve bilim değil, erkeklerin, kadınların ve bilimin nasıl oluştuğu ya da daha net olarak söylesek, kadın ve erkeklerin oluşumunun bilimin oluşumunu nasıl etkilemiş olduğudur."⁶ Konuya dair Keller'in yaptığı bu değerlendirme, geçmişten günümüze "rasyonel olanın erkeğe aidiyeti"nin neredeyse bütün bir tarih ve bütün toplumlarda yaygın bir kabul biçiminde ele alınmasının altında yatan ana unsurun ne olduğuna dair açıklayıcı bir yaklaşımdır.

"Aklın Erilliği" ya da "rasyonel olanın erilliği" biçiminde ifade edebileceğimiz bu yaklaşımın, ya da böylesi genel bir kabulün oluşturduğu probleme genel olarak bakıldığında; buradaki nesnellığın; akıl ve zihnin eril olan ile özdeşleştirilmiş olmasına karşın, duygu, doğa ve öznelğin ise dişil olan ile bütünleştiren bakış açısının köklerinin popüler mitolojide var olduğu görülecektir. Bu yaklaşıma göre; kadınlar kişisel, duygusal ve tikel olanların garantörü iken, bilim, akıl ve mükemmel alanlar ise tamamen erkeklere mahsustur.⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu düşüncenin oluşması uzun bir tarihi sürecin yansımasıdır. Bilim, dil, tarih, dini düşünce vb. alanlara baktığımızda bunun izlerini sürmemiz mümkündür. Bu anlamda felsefi düşüncenin antik dünyada en gelişmiş şekli olan Yunan Antik felsefesinde bunun izlerini görebiliriz. Genel olarak Yunan bilgi

⁴ Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Müdafası*, Trc. Kevser Erol, 1.Bs. (İstanbul: Doruk Yayınları, 2012), 126.

⁵ Georg Simmel, *Kadınlar Cinsellik ve Sevgi*, Trc. Onur Kuzgun, 1.Bs. (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016), 14.

⁶ Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, 28; Nancy j. Chodorow, *Duyguların Gücü*, Trc. Jale Özata Dirlikyapan, 1. Bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 83.

⁷ Cordelia Fine, *Toplumsal Cinsiyet Yanılsamaları*, Trc. Kıvanç Tanrıyar, 2. Bs. (İstanbul: Sel Yayınları, 2010), 22.; Carol Gilligan, *Kadının Farklı Sesi*, Trc. Duygu Dinçer, Fulden Arısan, Merve Elma, İstanbul Pinhan Yayınları, 2017), 65; Germaine Greer, *İğdiş Edilmiş Kadın*, Trc. Mefkure Bayatlı, 1. Bs (İstanbul: Pencere Yayınları, 1996), 88.; John Stuart Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*, Trc. Ahmet Özcan, 1. Bs. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 54.

kuramında Kadınlığı işledikten sonra bu düşüncenin temsilcisi olarak Platon'un konuyla ilgili değerlendirmeleri temel alınacaktır. Zira, Platon'un düşünceleri özellikle felsefe ile uğraşan ve din ile felsefi düşünceyi meczetmeye çalışan birçok din adamını etkilemiştir. Dolayısıyla biz konuyu üç isim etrafında işlemeye çalışacağız. Ancak doğrudan bu isimlere geçmeden önce belki bunların da ana düşüncelerini oluşturan tarihsel sürece ve bu serüvende tarihsel olarak kadına biçilen role değinmek gerekmektedir. Ki konu daha sağlıklı bir şekilde anlaşılabilir.

1. Yunan Bilgi Kuramında Kadının İzdüşümü

Felsefi düşüncenin doğuşundan beri kadınlık, simgesel olarak, Akıl'ın rasyonalitenin ve nesnelliğin dışında kaldığı varsayılan Tanrıçaların karanlık güçlerinin veya esrarlı kadınların görünmez güçlerinin etkisinde kalmasıyla bir tutulmuştur. Antik Yunanda, kadınların çocuk doğurma yetilerinden dolayı, onlar ile Doğa'nın doğurganlığı arasında bir bağlantının kurulduğu kabul edilmiştir. Daha sonraları Platon bu düşünceyi "Kadınlar, doğayı taklit eder"⁸ diye ifade etmiştir. Yer Tanrıçaları kültleriyle ilişkili olarak doğurganlık bilincinden, rasyonel Tanrıların veya Tanrıçaların türlerine geçiş, ilk dönem Yunan edebiyatında efsanevi bir yer edinmiştir.⁹

Örneğin, Delphi kahininin geçirdiği değişimlerle ilgili efsanelerde bu durum, dramatik bir şekilde aktarılır. O, bu esfanede Aiskhylos'un *Eumenides*'inin giriş bölümünü oluştururken, Euripides'in *Iphigenia Tauris*'i bir fetih öyküsü olarak işler. Euripides versiyonunda değişim, yeryüzünün eski, esrarengiz güçlerinin saçtığı karanlığa karşı akıl güçlerinin kazandığı bir zafer olarak betimlenir. Apollon, çocukken, yaşlı yeryüzü kahinini koruyan Python'u öldürür ve böylece yer Tanrıçasının gücünü kırmış olur. Bunun üzerine Tanrıça erkeklerin zihnini bir "karanlık hayali gerçek" bulutuyla örtecek olan rüya yorumcularını göndererek oç alır. Fakat Zeus'un araya girerek, Delphi'ye akıl güçlerini yerleştirmesiyle, bu karanlık sesler boğulmuş olur. Akıl, kadının gücüyle bir arada anılan kuvvetlere üstün gelmiştir. Kültürel olarak ilgi gösterilen rasyonalitenin gelişimi boyunca bir kenara atılması gereken şeyler başlangıçtan bugüne simgesel olarak kadınlıkla ilişkilendirilmiştir.¹⁰

Yukarıda dile getirilen simgesel durumlar, akla dair yapılan idealler ve idea üzerinde yapılan değerlendirmelerde olduğu gibi korunmuş; erkeklik, düşüncenin açık net ve kesin olanı ilişkilendirilirken, kadınlık ise muğlak ve belirsiz biçimleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda Pisagor, İ.Ö. 6. yüzyılda düzenlediği karşıtlar tablosunda, kadınlık, açık bir biçimde, muğlak ve belirsiz olanla anar. Pisagorculara göre dünya; iyi oldukları düşünülen belirlenmiş formlarla ilişkilendirilen ilkeler ile, formdan yoksunlukla- sınırlanmamış karışık veya düzensiz olanla- ilişkilendirilen ve kötü veya değersiz olduğu düşünülen diğer ilkelerin bir karışımıdır. Bu durum genel hatlarıyla on karşıtlık biçiminde sıralanır: sınırlı/sınırsız, tek/çift, bir/çok, eril/dişil, durağan/hareketli, düz/eğri, aydınlık/karanlık, iyi/kötü, kare/dikdörtgen. Bu aralarında, karşıtlık kurulan diğer terimler gibi "eril" ve "dişil" de doğrudan doğruya betimleyici bir sınıflama işlevi görmez. "Eril", tıpkı tablonun kendisiyle aynı tarafında yer verilen diğer terimler gibi, tablonun öbür tarafında yer alan karşıtıdan daha üstün olarak değerlendirilir.¹¹

⁸ Platon, *Meneksenos*, Trc. Furkan Akderin, 1. Bs. (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 37.

⁹ Genevieve Llyold, *Erkek Akıl*, Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın, Trc. Müttalip Özcan, 2.Bs.(İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 23.

¹⁰ Llyold, *Erkek Akıl*, 24.

¹¹ Llyold *Erkek Akıl*, 25.

Erkeklik ile ilgili belirlenmiş ve tanımlanmışlık arasında kurulan bu ilişki, daha sonraki süreçte Yunan felsefi düşüncesinde ortaya çıkan form-madde ayrımının gelişim sürecinde de varlığını sürdürür. Erkeklik, etkin, belirlenmiş formula, kadınlık da edilgen, belirlenmemiş maddeyle eşleştirilir. Bu eşleştirme için gereken zemin, Yunanların insanın üremesine ilişkin geleneksel anlayışınca hazırlanır; bu anlayışa göre baba, biçimlendirici ilkeyi sağlayandır, üremenin gerçek nedensel gücüdür; buna karşılık anne, sadece bu biçimi formu veya belirlenmiş olanı kabul eden maddeyi sağlayan ve babanın ürünü olan şeyi besleyendir.¹² Buradaki bu belirlenim, hem Platon hem de Aristo tarafından benzer şekilde değerlendirilmiştir. Form-madde ilişkisi, erkek-kadın ilişkisine benzetilir. Aslında bu bilginin doğası ile ilgili formülasyonda büyük bir yer işgal etmez. Fakat bu bilginin doğasının üstü örtük biçimde, simgesel olarak kadınlıkla çağrıştırılan şeylerin dışlanması ile ilişkili olduğu anlamına gelir. Ve bunun ne gibi sonuçlar doğurduğunu görmek için de, form-madde ayrımının Platon'un bilgi kuramında işleyiş şeklinin bazı ayrıntılarına bir göz atmamız gerekir.

2. Platon ve Aklın Erillliği

Platon'a (İ.Ö. 428-İ.Ö. 347) göre bilgi, bilinebilen form ile bilinemez madde arasındaki ilişkiyi içerir. Bu durum, bilen-İnsan için söz konusu edildiğinde, zihin ile madde arasında bir farklılığın oluşmasını sağlar. Burada bilen zihin, maddeyi aşar. Aynı zamanda bilgi, rasyonel zihin ile aynı derecede rasyonel formlar arasında birbirliktelik oluşturur. Dünyanın kendisinin Akıl ile donanmış olduğu düşüncesi, çok erken tarihlerde Yunan düşüncesinde dile getirilmiştir. Ancak bu düşüncenin daha kuşatıcı bir biçimle dile getirilmesi Platon ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Platon öncesinde bilgi nesnesinin kendisi ile onu kavrayan aklın tam olarak birbirinden ayrılmamıştır.¹³

Platon düşüncesinde temel olarak akıl kavramı ile ilgili bir cinciye ayırımına gidildiği görülmektedir. Buna göre, Akıl ve bu akıldan kaynaklanan düzenin yansıması, kadın ruhunda, erkek ruhundaki kadar net olmadığı öngörülür. Kadınların ruhları, erkeklere göre ikincil bir konumda değerlendirilmiş ve bu nedenle, kadınların ruhuna rasyonel-olmayan öğelerin karışmış olduğu düşüncesi varsayılmıştır.¹⁴ Bunun neticesinde Platon düşüncesinde akıl-duyu ayırımına gidilmiş ve karşıt iki unsur olarak değerlendirilmiş, akıl erkek ile duyuyu ise kadın ile özdeşleştirmektedir.

Platon'a göre; Akıl, ruhu, "kendisine daha yakın olana, saf, ezeli-ebedi, ölümsüz ve değişmez olana" doğru yükselmeye teşvik eder. Duyular ise, tam tersine, ruhu, "başiboş, körü körüne gezdiği; tıpkı bir ayyaş gibi sürekli değişmesiyle uğraşmaktan şaşkın ve sersem bir hale düştüğü" değişebilirlik alanına geri çekmeye uğraşırlar. Buna göre, Akıl'a önem veren bir ruh, ölüm anında hatalardan, korkudan ve tutkularından kurtularak "Tanrısal, ölümsüz ve bilge olanla" yaşamayı umabilir. Bu durumu gözetmeyen bir ruh ise, tersine beden ile madde ile kendini sınırlanmış olduğundan kirlenir ve ölüm anında "ağırlaşarak yeniden dünyaya düşer". Bunun neticesinde "bir tohum gibi" yeniden başka bir bedende kök salar. Platon'a göre, Tanrıyı andıran rasyonel ruh, köleyi andıran ölümlü bedeni bütün yaşam boyu yönlendirmelidir.¹⁵

Aklın erillliği bahsinde Platon'un kadınları aşağı olarak konumlaması, kadın cinsinden hoşlanmamasından çok daha derin anlamları içermektedir. Nitekim diyaloglarda

¹² Llyold, *Erkek Akıl*, 25.

¹³ Llyold *Erkek Akıl*, 26.

¹⁴ Llyold, *Erkek Akıl*, 27.

¹⁵ Llyold, *Erkek Akıl*, 29.

“kadınları uzaklaştırma” sahnesine sıkça rastlanır. Ölüm döşeğindeki Sokrates, yalnızca karısını ve diğer üzüntüye teslim olan ve denetimlerini yitiren kadın akrabalarını uzaklaştırmakla kalmaz “kadınlara has” kontrolsüzlük sergileyen bir erkek öğrencisini de kadınlara benzeterek paylar.¹⁶ Dolayısıyla sorun bir cins olarak kadınlar değil, dişil olandır. Platon’da dişil olan açık bir şekilde aklın karşıtı olan doğanın daha düşük düzeniyle; biçimsiz, disiplinsiz madde ya da ilksel kaosla¹⁷ düzensizlik ve denetlenmeyen duyguyla¹⁸, dedikodu ve kanaatle¹⁹ ahlaki kötülükle²⁰, beceriksizlikle²¹, hayvan doğasıyla ve *logostan* uzaklıkla²², kamusal alana yakışmayan düşük, köle gibi bir doğayla²³, benliğin daha düşük kesimiyle ve bedensel iştahla²⁴ ilişkilendirilmiştir.²⁵

Platon’un *Timaios* ’unun üç bölümlü ruh kuramında kadınlar gövdenin en aşağı, toprağa en yakın olanı, şehvete ilişkin kısmıyla özdeşleştirmiş ve bu kısım kafada bulunan en yüksek, ölümsüz unsurdan da en uzakta olan olarak Kabul etmiştir.

Platon düşüncesinde kadın ve erkeğe dair yapılan bölümlenmede, cesaret, tin ve infial ya da haklı öfke gibi çeşitli terimlerle betimlenen erkek bölümü, bedenın aşağı kısmıyla ve cinsel şehvetle özdeşleştirilen kadın bölümünü bastırmak için her zaman akılla ittifak kurar. Şehvet ya da arzu, ruhun en aşağı kısmı, vahşi hayvanlar, “çocuklar, kadınlar ve kölelerle”²⁶ bağdaştırılmıştır.²⁷ Bu değerlendirmelerde, Platon akıl ve duyu arasındaki ilişkiyi erkeği “akıl” ve “rasyonalite”nin temsilcisi, kadının ise daha aşağı olan madde ile özdeşleştirildiği görülmektedir.

Genel olarak Yunan felsefesi ve özelde de Platon’un bu değerlendirmeleri başka düşünce biçimlerinde de varlığını sürdürmüştür. Özellikle felsefe ile dini bütünleştirmeye çalışan din mensuplarında da bunun yansımalarını görmek mümkündür. Yunan felsefesi ve Yahudi ilahiyatını birleştirmeye çalışan Yahudi ilahiyatının en önemli alimi olan Philo’nun görüşlerine değindiğimizde bu ifadelerimiz netlik kazanacaktır.

4. Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Kadına Dair Bazı Değerlendirmeler

Yahudi ve Hıristiyan ilahiyatının temel kaynağı olan Kutsal Kitap aynı zamanda bu iki ilahiyatın şekillenmesindeki en etkili unsurdur. Ayrıca o günün düşünce dünyasını da yansıtan bu metin, Yahudi ve Hıristiyan düşüncesini şekillendirmenin yanısıra, o günün düşünce dünyası tarafından da şekillendirilmiştir.

Yaratmaya Adem’den başlayan Kutsal metin, “Kadın olma”yı ikincil bir evre olarak gördüğünü ifade eden sözlerle başlamaktadır.

¹⁶ Platon, *Phaidon*, Trc. Furkan Akderin, 2.Bs.(İstanbul: Say Yayınları, 2015), 128.

¹⁷ Platon, *Timaios*, Trc. Furkan Akderin, 1.Bs. (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 61.

¹⁸ Platon, *Devlet*, Trc. Sabahattin Eyuboğlu- M. Ali Cimcoz, 1.Bs.(İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 349-350.

¹⁹ Platon, *Devlet*, 86.

²⁰ Platon, *Timaios*, 113.

²¹ Platon, *Devlet*, 157.

²² Platon, *Timaios*, 96.

²³ Platon, *Devlet*, 455.

²⁴ Platon, *Timaios*, 88.

²⁵ Val Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, Trc. Başak Ertür, 1.Bs.(İstanbul: Metis Yayınları, 2004), 109.

²⁶ Platon, *Devlet*, 129.

²⁷ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, 121.

“Rab Tanrı, Âdem’i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan bir varlık oldu. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem’i oraya koydu. Ona, “Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin” diye buyurdu, “ama iyi ile kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün. Sonra, “Âdem’in yalnız kalması iyi değil” dedi, “Ona uygun bir yardımcı yaratacağım.” Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad verileceğini görmek için hepsini Âdem’e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o ad ile anıldı. Âdem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisi için bir yardımcı bulunmadı.”

“Rab Tanrı Âdem’e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem’den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem’e getirdi.”²⁸

Yaratılışa erkekten başlayan metin, erkeği asıl, kadını ise, ondan sonra gelen ve ona yardımcı bir pozisyonda görmektedir. Bu nedenle esas olan erkek iken, kadın, sadece erkek için vardır. Düşünce tarihi boyunca kadına dair en temel sorunların başında, metinde ifade edilen kadının yaratılış öyküsünde yer alan “kadının Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı” anlatısıdır. Zira metni esas alan inançlar ve bu inanç etrafında şekillenen kültür, tarih boyunca kadını ikincil bir insan olarak kabul etmiştir. O erkeğe tabidir ve o erkek tarafından kendisine biçilen rol kadar etkin ve yetkin olma hakkına sahiptir. Kutsal kitapta “cennetten kovulma” pasajlarına bakıldığında, bir suçlu aranmış ve bu suçlu kadın olarak ilan edilmiştir. Bu çerçevedeki anlatılarda, işlediği suçun bir karşılığı olarak dünya hayatında doğum esnasında çektiği sancılar, günahın kefareti olarak takdim edilmiştir. Kadına biçilen rol ve kendisine verilen bu cezaya karşı ise, Kutsal Kitapta Adem’in çekmek zorunda olduğu ceza ise “alından ter damlayana dek çalışmak.”²⁹ şeklinde belirlenmiştir. Cennet, kadının ortaya çıkışı ve cinselliği ile yok olan, çalışma zorunluluğu bulunmayan bir düşsel dünyadır. Havva’ya verilen ceza ise, onun aşağı durumunu “açıklayıcı” niteliktedir.

Bu durumun doğal bir sonucu olarak, Kutsal Kitaba göre kadın, erkeği teşvik edip insanı günaha sevkeden ve onu doğru yoldan çıkarandır. Bu de; son derece önemlidir. Zira daha yaşamın başında kadına bir rol verilmiş ve kendisine yüklenen bu anlama uygun bir hayat sürdürmesi istenmiştir. Metnin kadını suçlu ilan etmiş olması, tarihi süreç boyunca kadının kendisini erkeğe göre daha düşük bir konumda görmesini adeta zorunlu kılmıştır. Kadının bu belayı insanlığın başına getirmesi nedeniyle yüklendiği sorumluluk ve ilk günahdaki rolü nedeniyle, toplum tarafından aşağı ve bağımlı bir konumda görülmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.³⁰

Pavlus’tan Timoteos’a mektupta; “kadın sükûnet ve tam bir uysallık içerisinde öğrensin. Kadının öğretmesine erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi.”³¹

Korintlilere mektupta “Erkeklerin başı İsa; kadının başı erkektir; Tanrı da İsa’nın başıdır. Erkek Tanrı’nın imgesi ve onuru olduğu için başını örtmemelidir- kadınsa

²⁸ Kutsal Kitap, Yaratılış, 2/7,15-21.

²⁹ Kutsal Kitap, Yaratılış, 3/1-20

³⁰ Kate Millet, *Cinsel Politika*, Trc. Seçkin Selvi, 3.Bs (İstanbul: Payel Yayınları, 2011), 95-96.

³¹ Kutsal Kitap, Pavlus’tan Timoteosa’ya Mektup, 2:11-14.

erkeğin onurudur. Erkek kadından değil, kadın erkektendir. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratılmıştır.”³²

Erkek “doğal olarak” daha güçlü ve daha akılcı olması nedeniyle hükmetmek ve iktidar kurmak için yaratılmıştır. Burada erkeğin siyasal olanı, devleti temsil etmeye daha elverişli olduğu sonucuna varılır. Kadın ise, “doğal olarak” daha zayıf, daha az rasyonel olması nedeniyle daha aşağı, duygusal bakımdan da tutarsızdır. Bu da onugüvenilmez ve siyasal katılım açısından elverişsiz kılar. Dolayısıyla siyasal/kamusal alanın dışında kalmaları gerekir.³³

Yahudi toplumuna baktığımızda ise, İ.S. 1. yüzyılda Yahudi kadınlarının neredeyse tek etki alanının, aile olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Kadının etki alanının bu denli kısır olmasının altındaki temel neden, o dönemin evlilik gelenekleriydi. Babanın kızı, kocanın ise karısı üzerinde olağanüstü haklara sahipti. Miras, evlilik ve boşanma ile ilgili bütün haklar erkeğe ait ve buna fren teşkil edecek kurallar sınırlıydı. Boşadığı kadına “boşanma parası” vermesi bile evlenmemiş genç kızın babasının evinde bakılma hakkından ibaretti. Bir erkeğin kendisine zevce alması, basitçe bir kadını almak için gerekli parayı ödemesi anlamına geliyordu. Bu para ise ilk olarak kızın babasına verilen başlık parası ödemesiydi. Bunun kadına ödenmesi ancak ileri bir tarihte gerçekleşmektedir.³⁴ Yahudiliğin kadınlar açısından son derece önemli bir diğer kuralı ise Hz. Musa’ya gönderilmiş “On Emir” olarak bilinen yasalardan olan; “Tecavüz etmeyeceksin” şeklindeki hükmün yer almasıdır. Ayrıca zina etmeyi ve komşusunun karısına göz dikmeyi yasaklayan başka da hükümler vardır. Burada garip olan durum; tecavüze uğrayan kadının da tecavüz eden erkek ile aynı derecede suçlu Kabul edilerek recmedilmesidir.³⁵

Kadın evlilik yolu ile aile değiştirdiği için, adını ve mirasını koruyamadığı gibi, koca evinde de güvende olduğu söylenemez. Erkek önceden belirlenmiş boşama parasını vererek istediği zaman karısını boşayabilirdi. Ekonomik nedenlerle tek eşlilik geçerli olmakla birlikte sözlü geleneğin toplandığı metin olan Mişna’da hem poligami, hem de poligami ile ilgili maddeler mevcuttur. 12 yaşından küçük kız çocuğunun mülk edinme hakkı söz konusu olmadığı gibi emeğinin tümü babasına aitti. Eğer kız çocuğu tecavüze uğrarsa babasına tazminat ödenirdi.³⁶ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Yahudi ilahiyatı da kadına herhangi bir statü vermemekte ve her kademedede erkeğe bağımlı kılmaktadır. Kız iken babası onun üzerinde hak sahibi, evlendiğinde ise kocası hak sahibidir.

Kutsal Kitapta, kadınlarla ilgili pasajlara kadınların erkeklerin egemenliğinde olduğunu ve daha yaratılış bahsinde kadının suçlandığını görmekteyiz. Yahudi inanç sisteminde ve geleneğinde de çok farklı bir durumun olmadığına şahit olmaktayız. Aklın erilliği bahsinde başlangıçtan itibaren dini metinlerin nasıl bir tutum içinde olduklarının bilinmesi son derecede önemlidir. Zira tarihi süreçte, kadına dair yapılan tanımlamanın sağlıklı bir şekilde anlaşılması için bu gereklidir. Ayrıca tartışılması gereken bir başka husus da, aklın erilliği ve kadın bahsinde belirleyici olan din mi yoksa tarihsel ve sosyal gelişmeler mi? İnsanlığın yeryüzü serüveninde bu iki hususun sürekli bir şekilde

³² Korintliler’e Mektup, 11:3,7,9.

³³ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 4.Bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 27.

³⁴ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 94.

³⁵ Merlin Stone, *Tanrılar Kadıncı*, Trc. Nilgün Şarman, 1.Bs. (İstanbul: Payel Yayınları, 2000), 214-215.

³⁶ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 95.

etkileşimde olduğunu düşündüğümüzde, bu iki hususun tamamen içiçe geçtiği ve birlikte değerlendirilmesi gerektiği görülecektir.

5. İskenderiyeli Yahudi Filozof Philo'nun Düşüncesinde Eril Akıl

İskenderiyeli Philo(İ.Ö.25-İ.S.50), Hz. İsa ile çağdaş bir filozoftur. O, Yahudi ve pagan çevrelerini etkileyen zengin, yüksek itibarı olan ruhani sınıftan bir ailenin oğludur. Philo, dini inanç olarak Yahudi olmasına karşılık, kültür bakımından Yunanlı'dır. O nedenle onun oluşturduğu kültürde hem Yahudi inancının, hem de Yunan kültürünün etkisi mevcuttur. Bu nedenle Yunan felsefesinin Yahudi ilahiyatına taşınması ve bunun şekillenmesinde öncü bir isim olarak kabul edilmiştir.³⁷

Philo, akıl ve duyu konusunda Platon'un görüşlerini taklit ederek, duyu algısını aklın hakimiyetini tehdit eden bir tutkular gelgitine yol açan unsur olarak görmesi nedeniyle, ruhtaki kargaşalığın kaynağı olarak tanımlamış ve duyu algısının cinsiyetler arası ilişkilere yıkıcı etkilerini, Tekvin'deki yaklaşım ile aklın duyu yüzünden bozulması yolundaki Platoncu anlayış arasında bir sentez yapma yoluna gitmiştir. Akıl, bölünmüş ruhta ikincil konumdaki duyu algılarına, ruhun duyusal nesnelere için duyduğu arzu ve tutkulara hükmeder. Philo, *Erdemlere Dair*, adlı çalışmasının hakimiyet ve bağımlılık imgeleriyle dolu bir pasajında bu doğru ilişkinin tersine dönmesi durumunda doğacak korkunç sonuçları anlatır.³⁸

Ona göre en yararsız, duyu algılarının zihni değil, zihnin duyu algılarını dinlemesidir: Zira üstün olanın yönetmesi, aşağı olanın yönetilmesi gerektiği görüşü her zaman doğrudur ve zihin, duyu algısından daha üstündür. Ruhun sürücüsü veya dümencisi olan zihin, canlı varlığın bütünü, bir valinin şehri yönetmesi gibi yönettiğinde yaşam doğru bir yön kazanır; fakat baş mevki irrasyonel duyunun eline geçtiğinde, aynen kölelerin efendilerine başkaldırması durumunda olduğu gibi, bunun yerini korkunç bir karmaşa alır: zira o zaman, zihin alev alıp kül olur; bu ateşi tutuşturan da duyu algılarının sağladığı duyu nesnelere dir.³⁹

İskenderiyeli Philo'nun yeniden yorumladığı Tekvin hikayesinde duyu algısını simgeleyen kadın, zihni simgeleyen erkeğin düşüşünün (cennetten kovulmasının) sebebidir. Duyu algısı, tıpkı kadın gibi, zihnin "tanışısı ve yardımcısı" olarak yaratılmıştır. Tekvin'de Tanrı'nın yaratış sıralaması, insani yetiler arasındaki öncelik sıralamasını yansıtır: "O, önce zihni, erkeği, yarattı; zira bir beşeri varlıktaki en ilahi yön zihindir; daha sonra bedensel duyuyu, kadını ve bütün bunlardan sonra da üçüncü olarak hazzı yarattı" fakat yine aynı şekilde kadına benzer olarak, duyu algısının, insanoğlunun içine düşmüş olduğu sefaletin –"bir varoluş olmaktan çok, ıstırapla dolu bir zaman dilimi olan şu fani, ölümlü varoluş" içine düşmesinin kaynağı olduğu açığa çıkar. "Sağlam bir temel ve sabitlikten yoksun bir zihin" tarafından kışkırtılan kadın, tıpkı duyu algısı gibi, hazzı simgeleyen yılanın hilelerine kurban olur.

Tekvin'deki hikayede hazzın, erkeği kadın aracılığıyla baştan çıkarması, der İskenderiyeli Philo, "anamlı ve iyi bir vurgudur". Çünkü bizde "zihin erkeğe, duyu kadınla karşı gelir; haz, önce duylara uğrar ve onlarla bir anlaşma yapar, daha sonra

³⁷ H. Austryn, Wolfson, *Kelam Felsefeleri*, Trc. Kasım Turhan, 1. Bs.(İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 56.

³⁸ Llyold, *Erkek Akıl*, 47.

³⁹ Philo, *Allegorical Interpretation of Genesis*, II, bölüm, LXXXIX, İng. Trc., F.H. Colson, G.H. Whitaker, Loeb (London: Classical Library, 1929), s.453.

onlar aracılığıyla ve onların şarlatanlıkları sayesinde egemen konumdaki zihnin kendisini aldatır.⁴⁰

Dikkat edecek olursanız kadın erkeğe değil, tersine erkek kadına, zihin duyu algısına sadıktır. Zira üstün olan, yani zihin, aşağı olanla, yani duyu algısıyla bir olduğunda kendisini, aşağı olan beden düzenine, tutkuların devindirici nedeni olan duyu algısına teslim etmiş olur. Fakat aşağı duyu, üstün zihni takip ettiğinde bedenden kurtulur ve ikisi birden Zihin olur.⁴¹

Eski Yunanlıların kadınsı edilgenlik motifi de, İskenderiyeli Philo'nun alegorizasyonunda cisimleşir: "Nasıl bir erkek kendini etkinlikte, kadın da edilgenlikte gösterirse, aynı şekilde zihnin çalışma alanı etkinlik, algılayıcı duyununki edilgenliktir, tıpkı kadınlarda olduğu gibi." Tıpkı bir ailede olduğu gibi ruhta da eril ve dişil öğeler vardır; eril, erkeğe, dişil ise kadına karşılık gelir. Erkek ruh kendini yalnızca Baba, evrenin yaratıcısı ve her şeyin nedeni olan Tanrı'ya adar. Buna karşılık dişil ruh, doğan ve ölen şeylere bağlıdır; yetilerini, önüne ne çıkarsa körü körüne yakalamaya çalışan bir el gibi kullanır ve Tanrısal düzenin, değişmezliğin ve tamamen kutsanmış mutluluğun yerine, sayısız değişim ve dönüşüme açık yaratılmış şeylerin dünyasının dostluğuna sarılır"⁴²

Erkek olan, kadınsı olandan daha tam, daha hakim ve nedensel etkinliğe daha yakındır; çünkü, kadınsı olan, eksik, bağımlı ve etkinlikten çok edilgenlik kategorisine aittir. Ve aynı şeyler, bizim yaşam ilkemizi oluşturan şu iki temel bileşen, rasyonel ve irrasyonel için de geçerlidir; zihin ve akılla ilişkili olan rasyonel erkek soyundandır; duyunun çalışma alanı olan irrasyonel ise kadın soyundan. Zihin, tıpkı erkeğin kadından üstün oluşu gibi, duyudan tamamen üstün bir türe aittir.⁴³

6. Hıristiyan İlahiyatçı Thomas Aquinas'ta Aklın Erillliği

Tekvin'deki hikayenin Thomas Aquinas(İ.S.1225-1274) tarafından yapılan yorumunda *ilke* kavramı, işlemlerin kaynaklandığı şey olarak kullanılır ki, bunda işlemler akla uygun gerçeklerine kavuşurlar: "Nasıl ki Tanrı, bütün evrenin ilkesi ise, ilk insan da, Tanrı'ya benzerliği içerisinde, bütün insan soyunun ilkesi idi." Ve bunun anlamı kadının değil, erkeğin Tanrı imgesinde yaratılmış olduğudur. Otorite olarak Augustinus(İ.S.354-430)'a başvuran Thomas Aquinas, anlaksal doğanın –temel anlamında Tanrı imgesinin- hem erkekte hem kadında "cinsel farklılığın olmadığı zihinde" bulunduğunu savunur. Ne var ki, ikinci bir anlama göre, kadında değil, yalnızca erkekte bulunur; "çünkü erkek, kadının başlangıcı ve sonudur; tıpkı Tanrı'nın bütün yaratıkların başlangıcı ve sonu olması gibi." Erkek, kadın için değil, kadın, erkek için yaratılmıştır.⁴⁴

Kadının aşağı ve bağımlı oluşu, bazı Aquinas karşıtlarının düşünebileceği gibi, onun varoluşunun ilk yaratılış durumuyla değil, Düşüş'ün yıkıcı sonuçlarıyla ilişkilendirildiği anlamına gelmez. Fakat, Augustinus gibi Aquinas da kadının, yalnızca varoluşunun değil, bağımlılığının da doğallığını kabul eder ve bunun nedenini aklın erkekte daha etkin olmasına bağlar: "Eğer bazıları kendilerinden daha akıllı birileri tarafından yöneltmemiş olsaydı, insan ailesi iyi bir düzenden yoksun kalmış olurdu. İşte bu tür bir

⁴⁰ Philo, *Allegorical Interpretation of Genesis*, bölüm LIX, 1:131

⁴¹ Philo, *Allegorical Interpretation of Genesis*, bölüm XIV, 1:255.

⁴² www.earlychristianwriting.com, the Work of Philo, XXXII, 178.

⁴³ www.earlychristianwriting.com. The Work of Philo, XXXVII,198.

⁴⁴ Llyold, *Erkek Akıl*, 62.

ihyaıktan dolayı kadın erkeğe doğal olarak bağımlıdır. Çünkü, erkekte aklın yolu daha ağır basar.”⁴⁵

Thomas Aquinas, *Summa Theologica*’nın daha sonraki bölümlerinin birisinde Aristoteles’in kadınlar “nefsine hakim” olarak tanımlanmaya uygun değillerdir; değişken akıllı olduklarından “tereddüt” içinde kalırlar ve kolaylıkla yönlendirilebilirler, çünkü tutkuların peşinden sürüklenmeye meyillidirler, iddiasından övgüyle söz eder. Ve kadınları “akıl özürü” oluşları temelinde tanıklıklarına güvenilemez olan çocuklar ve aptallarla aynı gruba yerleştirir. Aquinas’ın Aristotelesci üreme öğretilerini benimsemesi de kadının uygun simgesi olduğu doğum durumunda bile kadının hala yardımcı, edilgen rolünü sürdürdüğü ve kendi yaratılışının eksik olduğu anlamına gelir. Aristoteles’e öykünerek, erkek tohumdaki etkin gücü değerlendirdiğinde konuyu şu şekilde betimler: “Erkek, cinsiyetinin mükemmel bir benzerini üretmeye eğilimlidir; buna karşılık, dişinin dünyaya gelişi, etkin güçteki bir eksiklikten veya bazı maddi rahatsızlıklardan ya da bir takım dışsal etkilerden kaynaklanır.”⁴⁶

Kadına dair, ruhsal, akıl, görev vb. ne kadar özellik varsa bunların tamamının erkek tarafından tanımlandığı bir dünyada kadınların söz sahibi olması öncelikle bu tanımlamalara dair itiraz seslerinin yükselmesiyle oluşacaktır. Genel hatlarıyla Yahudi ve Hristiyan ilahiyatında aklın erillliği, dini metinlerdeki anlatımlarda erkeğin birincil, kadının ise ikincil konumda değerlendirilmesi hususuna değindikten sonra, bu tarz bir yaklaşımın İslam düşünce ve kültürüne sirayet edip etmediği ve hangi düzeyde bir yansımanın olduğuna bakacağız.

7. İslam Düşüncesinde Kadına Dair Bazı Tanımlamalar

Yahudi ve Hristiyan ilahiyatında kadına dair tanımlamaların daha ziyade Kutsal Kitap üzerinden değerlendirilmiş ve tarihsel süreçte, kadının rolü, toplumsal işlevi gibi konuların tamamı bu metinler esas alınarak işlenmiştir. Yukarıda kısaca değinildiği gibi, Kutsal Kitap’taki kadına dair olumsuz değerlendirmelerin, Hristiyan ve Yahudi kelamının özellikle Yunan felsefesi ile karşılaşması ve felsefenin kelamla mezcedilmesi sonucunda ortaya çıktığına işaret etmeye ve iki olumsuz bakışın birbirini besleyen temel argümanlar oluşturduğuna dikkat çekmeye çalıştık.

İslam düşüncesinde bu konunun nasıl anlaşıldığı ve daha sonraki tarihsel süreçte bunun nasıl kültürel bir ortama evrildiğinin doğru bir şekilde anlaşılması için, öncelikle İslam’ın temel referans kitabı olarak Kur’an’ın konuyla ilgili ne dediğine bakmak, sorunun daha doğru bir zeminde tartışılması ve anlaşılması için zorunludur. Burada sözün başında belki de ifade edilmesi gereken husus; Kur’an’ın kadına dair değerlendirmeleri ve Hz. Peygamber’in kendi yaşamında bunun sosyal yaşamdaki uygulaması ile, daha sonraki süreçte bir paralelliğin olup olmadığına dikkat kesilmek gerektiğidir. Bu durumun doğru anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla konuya dair, genel olarak Kur’an’ın kimi pasajları ve buna dair Hz. Peygamberin kimi uygulamalarına referans verilerek anlatmaya çalışacağız. Konuyu kısaca bu zaviyede ele aldıktan sonra kültürel ve düşünsel yansımalarını da Gazali örneğinde ele alacağız.

Kur’an’ın temel esaslarından birisi olan; “Allah (hiçbir konuda) insanlara en küçük bir *zulm* (haksızlık) etmez.”⁴⁷ Prensibi noktasında bir bütün olarak insana, kadın ve erkek ayırd etmeden bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu ayetten anlaşıldığı üzere,

⁴⁵ Llyold, *Erkek Akıl*, 39.

⁴⁶ Llyold, *Erkek Akıl*, 40.

⁴⁷ Yunus, 10/44.

zulm'ün *Kur'an*'daki tanımıyla; Allah, “başka birinin haklarını ihlal edecek, belirli bir sınırı aşacak biçimde davranmaz”. “*Zulm*” sözcüğünü başka bir tanımlamada ele alırsak bile eşitsizliğin, ayrımcılığın ve nefretin *zulm* olmadığını söylemek mümkün değildir. Tarihsel süreçte bu üç kavram üzerine kurulmuş ataerkil rejimler, apaçık bir *zulm* örneği olarak kabul edilirse şayet, *Kur'an*'ın temel olarak insana yaklaşımı ile, daha sonraki sosyal yaşamdaki uygulamalar arasındaki çelişki ve çatışma görülebilir.⁴⁸

Allah'ın kendisini ifşa etmesi dışında, *Kur'an* da metnin kutsallığı, bağlamsal geçerliği ve analitik muhakemesi vasıtasıyla bir takım temel hermenötik ilkeler ortaya koyar. *Kur'an* metninin “bölümlere ayrılmasını” veya “kelimelerin sırasının değiştirilmesini ve mesajın bir kısmının atlanmasını” yasaklayarak metinsel ve içeriksel birliğini ortaya koyar. Bunu *Kur'an*'ın bir bütün olarak Allah'tan geldiğine inananlara yönelttiği övgüler de görüyoruz. Aynı şekilde, tüm yorumların doğru olmadığı fikri, Zümer 39/18 ayette “(Şu) söylenen her sözü (dikkatle dinleyen ve onların en güzeline uyanların yüceltilmesinde de göze çarpmaktadır. En doğru mealler konusunda çekincelerimiz olabilir, ancak az önce ele aldığımız sebeplerden dolayı Allah'a zulmedici bir adaletsizlik atfeden bir okumayı “en iyileri arasında” kabul edemeyiz.

Sonuçta *Kur'an* inananlara, onları Allah'tan uzaklaştıran münzevileri ve din adamlarını ayıplayarak Allah'ın işaretlerini çözmek için *aql*'larını (anlayış, mantık kullanmalarını) öğütler. *Kur'an*'ın din adamlarını kabullenmemesinin sebebi budur: yorum yapma ayrıcalığı iddia edebilirler. *Kur'an* cinsel ve biyolojik farklılıkları bilmekle beraber bu farklılıklara sembolik veya normatif değerler yüklemeyiz. Biyolojik ve toplumsal cinsiyetler arasında bir bağlantı kurmaz.⁴⁹

Kur'an, bir veya iki cinsiyeti temel alan modellere uyum sağlayan, cinsiyetler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerine kurulu bir bakış açısını benimsemez. Amina Wadud'un dediği gibi: “Kadın, insanoğlunun temel branşları arasında belirli bir alt türü değildir; kadın ve erkek insanoğlu türünün eşit veya benzer potansiyellere sahip, her ikisi de itibar sahibi iki kategorisidir”⁵⁰ Gerçekten de *Kur'an* bize kadın ve erkeğin bir bütünü, cinsiyetler arası bir denklik oluşturduğunu ve taşıdıkları önemin cinsiyetlerinin doğasında değil, ruhani uygulamalarının kalitesinde mevcut olduğunu öğretir. Başka bir deyişle, *Kur'an*'da, kadın ve erkekler arasındaki ayırım, cinsiyette değil, yalnızca ahlaki kriterlere göredir.⁵¹

Erkekler ve kadınlar, *Kur'an* tarafından eşit bireyler kabul edildiklerine göre, ahlaki davranışlar bakımında aynı standartlara tabidirler ve ikisine de doğrulukları karşılığında aynı mükafat verilmektedir.⁵²

Kur'an, kadınları ve erkekleri her ikisini de ahlaki sorumluluklara sahip aktörler olarak gördüğü fikri, inanan kadın ve erkeklerin evliya, yani “birbirinden sorumlu olan, birbirinin koruyucusu olan” olarak tanımlanmasında görülmektedir.⁵³

Kur'an, erkek ve kadınlar arasında, ne ahlaki davranışları ve potansiyelleri ne de görevleri konusunda ayırım yapar. Kadınları ve erkekleri cinsel veya toplumsal görev

⁴⁸ Asma Barlas, “Müslüman Kadınlar ve Baskı: *Kur'an*'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması”, *İslami Feminizmler*, der/çev. Zehra Ali/Öykü Elitez, 1. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 80.

⁴⁹ Asma Barlas, “Müslüman Kadınlar ve Baskı; *Kur'an*'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması”, 81.

⁵⁰ Amina Wadud, *Kur'an ve Kadın*, Trc. Nazife Şişman, 3. Bs. (İstanbul: İz Yayınları, 2005), 37.

⁵¹ Hucurat 49/13

⁵² Ahzab,33/35

⁵³ Tevbe 9/71

dağılımı temelinde tamamladığı gibi, yalnızca kadınlara veya yalnızca erkeklere işler tayin etmez de. *Kur'an*'ın tüm öğretileri göz önünde bulundurulduğunda, kimi meselelerde kadınlara ve erkeklere farklı muamele yapılmasını cinsiyetler arası eşitsizliğin bir kanıtı olarak görmek işte bu yüzden zordur. Aksine *Kur'an* bize, kadının değeri ve itibarı konusunda, modern düşüncede bile benzeri olmayan, tam anlamıyla eşitlikçi bir bakış açısı sunmaktadır.⁵⁴

Genel hatlarıyla bakıldığında *Kur'an*'ın, direkt olarak kadınlara da hitap eden Kutsal bir metin olduğu görülecektir. Bu ayetlerin vahiy ile geldiği bağlam da manidardır. Sünnete göre, 7.yüzyılda, *Kur'an*'ın nazil olduğu dönemde, eşi Ümmü Seleme, Peygamber'e Kutsal Kitabın neden kadınlara direkt olarak hitap etmediğini sormuştur. Onun bu soruyu sormaya *Kur'an*'ın uslubu ve biraz da dilin kendisi itmiş gibi görünmektedir. Bu, bize *Kur'an*'ın kadınlara hitap etmeye nasıl başladığını öğretir.⁵⁵

İslam'ın erken döneminden itibaren, bazı kadınların eleştirel düşünmeye oldukça açık olduğunu gösteren yukarıdaki hadise, dilin insanların subjektifliğini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyuyor, böylece ilahi söylemi ifade etme konusunda dilin sınırları olduğunu da altını çiziyor. Şayet dil önemsiz ya da mükemmel olsaydı, hiç kuşku yok ki Allah, üslubunu değiştirmek ve ataerkil söylemlerde olduğu gibi görmek yerine onları ilahi söylemin özneleri kılmak suretiyle Ümmü Seleme'nin sorusuna cevap vermezdi. Allah kadınların kaygılarına verdiği yanıt, diskurun yalnızca dilinde değil, vahiy süreci boyunca kadınlar tarafından dile getirilen sorular ışığında şekillenen içeriğinde de kendini göstermektedir.⁵⁶ Daha da önemlisi, Ümmü Seleme'nin sorusu ve Allah'ın cevabı, İslam'da Allah ve kadın arasındaki ilişkinin aracısız, direkt bir ilişki olduğu doğrulamaktadır.

Kur'an'ın sahip olduğu bu bakış açısının, *Kur'an*'ın müntesipleri tarafından malesef pek de bu şekilde anlaşılmamıştır. Müslüman kadınlar, yüzyıllar boyunca edilgen özneler, hatta gönüllü kurbanlar olarak görülmüş ve kadınların elini eteğini çektiği İslam tarihinin derinliklerinde onları din adı altında marjinalleştiren söylemler tarafından bir ölçüde aldatılmıştır. Tüm monoteist dinlerde olduğu gibi, kutsalı tekeline alma kaygısındaki dinine bağlı erkekler, tarihten kadının izlerini özenle silmiş ve kadınları insan olarak ikincil faaliyetlerle sınırlamıştır. Kutsal kaynakların yorumu, tarih gelenek, bu eşitsiz dini temsilin sağlanması için el birliğiyle çalışmıştır.⁵⁷

Allah eşsiz, benzersiz, zatında tek olması (Vahid); Allah'ın hükmünün ve kudretinin, bölünmez ve başkalarıyla paylaşılmaz olduğunu ve kimsenin Allah'ın hükmü dışında kalan veya ona karşı gelen bir hüküm veya kudret iddia edemeyeceğini ifade eder. Erkeklerin büyük çoğunluğu, Allah ile baba veya koca arasında benzerlik kurarak, erkekleri Allah ve kadınlar arasında aracı olarak göstererek, kadınlar üzerinde güç sahibi, olarak ve kadınların kendilerine itaat etmelerini sağlayarak *Vahid* kavramını ihlal etmektedir ve *Kur'an* karşıtı olarak bu durum yorumlanmalıdır.

Konunun detaylarına dair, *Kur'an*'da onlarca referanstan sadece bir kaçına işaret edildiğinde de görülmektedir ki, *Kur'an*'ın hitabı, nazil olduğu toplumsal ve tarihsel

⁵⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Trc. Alparslan Açıkgenç, 1. Bs. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996),109.; Adil Çiftçi, *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, 1. Bs. (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2000), 243-249.

⁵⁵ Fatıma Mernissi, *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza*, Trc. Aytül Kantarcı, 2. Bs. (Ankara: Epos Yayınları, 2004), 123.

⁵⁶ Musa Carullah, *Hatun*, 1.Bs. (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 1999), 28.

⁵⁷ Zehra Ali, *İslami Feminizmler*, Trc.Öykü Elitez, 1. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 52.

şartlar nedeniyle önemli oranda eril bir ifade ise de, bir bütün olarak bakıldığında hitabın insana olduğu, kadın-erkek ayırt etmeksizin birlikte ifade edildiği görülmektedir. Ne var ki İslam kelamına bakıldığında bu durumun kısa süre içerisinde farklılaştığı ve Kur'an'daki bu hitabın kast etmediği anlamların yüklendiği görülecektir. Kelamın temel konularından birisi olan “bilgi, bilgi edinme yolları” anlatılırken esas olarak “akıl” alınmaktadır. Bilgiye erişimin önemli yollarından biri olan “akıl” bütün kelam okulları tarafından hem mahiyeti hem de bilgi edinmede nasıl bir görev yüklendiği tartışma konusu olmuş ve her bir ekolün kendine ait bir duruşunun olduğunu görmemiz mümkündür.⁵⁸

Bütün görüş farklılıklarıyla birlikte aklın Kelam ilminde önemli bir yer teşkil ettiğini yapılan tartışmalarda kendisini ortaya koymaktadır.⁵⁹ Bütün bu tartışmalara değinmek konumuzun dışında olacaktır. Genel olarak İslam Kelamındaki konuya dair anlatımlara bakıldığında, yukarıda Yahudi ve Hıristiyan ilahiyatındaki örnekleriyle gördüğümüz gibi, burada da eril akıl, erkeğin öncelikli, kadının ise ikincil bir durumda olduğu görülmektedir. İslam kelamında, bu asli ve ikincilik büyük oranda “akıl” üzerinde gerçekleşmiş ve “akıl” erkeğe hasredilmiş bir durum olarak görülmüştür. Maturidiyye Akaidi yazarı Nurettin Es-Sabuni'nin bu çerçevedeki ifadeleri, benzer pek çok yaklaşımın sadece bir örneğidir:

“Şunu da söyleyeyim ki Ehl-i Sünnete göre akıllar yaratılıştan farklıdır; Mu'tezile buna muhalefet etmiştir. Bu gerçeği kabul etmemeye imkan yoktur. Öyle çocuklar var ki ne geçmiş bir tecrübesi, ne de tahsili olmadan büyüklerin bile aciz kaldığı bazı şeyleri akıllarıyla bulurlar. Dinin tebliğcisi peygamber aleyhisselam: “onlar akılları eksik ve dinleri (dini mükellefiyetleri) az olanlardır.”⁶⁰ buyurmak suretiyle kadınların akli farklılığını ifade etmiştir. Dinin vazı Allah Teala da iki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliği yerine ikame etmiştir.⁶¹ Bunun sebebi “zabt aleti”nin eksikliğidir ki bu da akıldır. Bununla beraber “akl” ismiyle yad edilebilecek kadar bir anlam gücünün bulunuşu ulu Yaratıcı'nın bilinmesi için kafidir; böylesi Yaratıcısını bilmemekte mazur değildir.⁶²

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, akıl bahsinde kadınlar farklı bir kateoride değerlendirilerek akıl noksanlığı ile vasıflanmışlardır. Burada gösterilen delillere bakıldığında, kadınların hayz hallerinin dini eksiklikleri ile ilgili hadisi herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmadan kullanmakla birlikte,⁶³ bu durumun dini eksiklik olarak temellendirilmesi söz konusudur. Ataerkil düzen içerisinde aklın eril olması ve akıl ile üretilen ilim, yönetim, hükmetme vb. kavramlar erkek ile özdeşleştirilmektedir. Tabiri caizse bir bütün olarak akıl erkek ile özdeşleştirilirken, Müslüman kadına ise; sadece Allah'ı bilebilecek basit düzeyde bir aklın verilmiş olduğunu söylemektedir.

⁵⁸ Bkz. Luis Gardet, Georges Anawati, *İslam Teolojisine Giriş*, Trc. Ahmet Arslan, 1. Bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015) 510-534; İbrahim Çoşkun, *Fahrettin er-Razi'de Üretken Akıl*, 1.Bs. (Konya: Tekin Kitabevi, 2003) 29-79.

⁵⁹ Ebu Mansur el-Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, Trc. Bekir Topaloğlu, 4. Bs.(Ankara: İsam Yayınları, 2009), 14.; Seyyid Şerif Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif*, Trc.Ömer Türker, 1.Bs.(İstanbul: Kırk gece Yayınları,2011), 1:190.

⁶⁰ Bk. Buhari, Hayz,6

⁶¹ Bakara 2/82

⁶² Nureddin es-Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, Trc. Bekir Topaloğlu, 8. Bs. (Ankara: DİB Yayınları, 2005), 57; Nureddin Sabuni, *El-Kıfayetu fil Hidaye*, Muhammed Aruçi (thk.) (Daru İbn Hazm 2014),52.

⁶³ Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, 1.Bs. (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2000), 127-162.

İslam kelamının bir başka önemli isimlerinden Cürcânî, Şia'nın imâma dair düşüncelerini reddederken ileri sürdüğü argüman, onun eril akıl ve kadının aklının noksanlığı ile ilgili yaklaşımını belirtmektedir. Ona göre; imamın dinî ve idari işleri yürütebilmesi için öncelikle akıl sahibi olması gerekmektedir. Kadınlar imâmet için yeterli değildir, bu yüzden sadece erkekler imam olarak tayin edilebilir. Ayrıca imam hür olmalıdır. Zira köle, imâmet vazifesini yerine getirirken küçük görülebilir ve insanlar ona itaat etmeyebilir. İmamda bu belirtilen şartlar mutlaka aranır. Fakat insanlar, bu şartları taşımayan birisini pekala bazı sorunların çözümü için imâm olarak atayabilir.⁶⁴

Yukarıdaki ifadelerde biraz önce verdiğimiz pasaj ile paralel bir görüntü arz etmektedir. Değerlendirmelerde erkek; hem misyon, hem de vizyon ve kapasite olarak imam olma vasıflarına sahip iken, kadın bu vasıflara haiz olarak görülmemekte ve dolayısıyla imamatinin caiz olmadığına hükmedilmektedir. Buradaki temel nedenin büyük oranda “akıl” ile ilgili olduğunun bilinmesinde yarar vardır. “İmam’ın dini ve idari işleri yürütebilmesi için öncelikle akıl sahibi olması gerekir” cümlesinden hemen sonra, “Kadınlar imamet için yeterli değildir” cümlesinin kullanılması “Kadın” ile “Akıl” arasında olumsuz bir ilişkinin olduğunun ifadesidir. Aklın erkek ile özdeşleştirilmesi noktasında sahip olunan bu bakış açısı kadının bütün idari işlerde görev almasını problematik olarak görülmesi ile birlikte bu konu hala kadınlar için olumsuz bir önkoşul olarak varlığını devam ettirmektedir.

8. Gazali Düşüncesinde Kadın ve Aklın Erilliği

İslam dünyasının önemli düşünürlerinden olan Gazali, İslam Kelamının da öncü isimlerinden birisidir. Muteahhir kelim döneminin başlatıcısı olarak kabul edilen Gazali, Kelam ile felsefeyi mezcut etmek suretiyle böylesi bir tarihsel sürecin başlatıcısı olarak kabul edilmiştir. Onun “Makasaidü'l-Felasife” ve daha sonra yazdığı “Tehafutu'l-Felasife” eserleri, bu çalışmasının en tipik örneklerindedir. Gazali, filozoflara tenkitler yönelttiğinde, aynı zamanda felsefi bir yöntem kullanmıştır. Ancak onun kullandığı bu felsefi yöntemde Eflatuncu bir yaklaşımın egemen olduğu görülmektedir.⁶⁵ Bu belki de Gazalinin mistik bir felsefi tarzı kendisi için esas almasından kaynaklanmıştır.⁶⁶ Bu durum şu açıdan önemlidir. Yukarıda Yunan kültüründe özellikle Eflatun ve daha sonra Philo ve Aquinas düşüncesinde “Eril Akıl” nasıl egemen bir tutum olarak benimsenmişse, benzer bir tavrın Gazali düşüncesinde de var olduğu görülmektedir.

Gazali'ye göre; Allah'ın insanlara verdiği en değerli armağan akıldır. Aklın en iyi kullanımı ilmi aramaktır. İnsan içinde bulunduğu ortamı bilmek, dünyayı ve yıldız kümelerini bilmek, Allah'ı bilmektir.⁶⁷ Aklın en önemli işlevinin ilim üretmek olduğunu vurgulayan Gazali, bu ilmi insan ırkının eril olanına tahsis etmiştir. İlmin eril olması, doğal olarak aklın eril olmasının bir sonucu olarak okunabilir. Nitekim aşağıdaki ifadeler tam da bunu destekler niteliktedir.

⁶⁴ Cürcânî, Şerhül Mevakif, 8: 381.

⁶⁵ W. Montgomery Watt, *İslam Felsefesi ve Kelamı*, Trc. Süleyman Ateş, 1. Bs. (İstanbul: Pinar Yayınları, 2004), 156-157.

⁶⁶ Ahmet Erkol, *Nassın Egemenliğinde Aklın Mahkumiyeti, Kelam İlmine Yönelik Eleştiriler*, 1. Bs. (İstanbul: Divan Kitap, 2018), 243.

⁶⁷ Gazali, *Mişkatü'l Envar*, Trc. Süleyman Ateş, (İstanbul: Besir Yayınları, 1994), 18-21; İbrahim Agah Çubukçu, *Gazali ve Şüphencilik*, 1. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 86.

Gazali'nin meşhur alim diye nitelediği Zühri'den yaptığı şu alıntı, onun eril akla vurgu yaptığı belki de en açıklayıcı ifadesidir: “Arapçadaki ilim sözcüğü müzekker(eril)dir, onu ancak gerçek erler sever.”⁶⁸

İlim sözcüğünün Arap lisanında müzekker kalıpta olması, Gazali ve diğer alimler tarafından erkeğe ait bir alan olarak algılanmasına geçerli bir neden olarak görülmüş, ilimle ancak erkeklerin uğraşması gerektiği ifade edilmiştir. İlmin geçtiği yerlerde, kadına dair en ufak bir değerlendirme söz konusu olmadığı gibi, olumsuz bir bakış açısının olduğunu sezinlemek çok zor değildir.

İlim öğrenmenin faziletleri konusunda İslam büyüklerinin sözleri başlığı altında yapılan değerlendirmelerin tamamı erkek alimlere aittir. İbn Abbas, İbn Ebi Melike, İbnül Mübarek, Ebu'd Derda, İmam Şafii, İbn Abdu'l Hakem vb.⁶⁹ Bütün bu isimlerin zikredilmesi aynı zamanda ilmin erkeklere hasredilmiş olduğunun bir başka açıdan izahıdır.

İlim öğretmenin faziletleri başlığı altında yapılan değerlendirmelerde benzer bir yaklaşımı görmek şaşırtıcı değildir. Söz konusu değerlendirmede ismi zikredilenlerin tamamının erkek olduğu görülmektedir. İbn Ömer, İbn Abbas, Ata, Süfyan es-Sevri, Hasan El-Basri, İkrime, Yahya B. Muaz, Muaz B. Cebel vb.⁷⁰ bunlardan sadece bir kaç tanesidir.

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Allah'ın insana verdiği en değerli armağan olan “akıl”ın, en önemli işlevi olan “ilim” erkeğe hasredilmiştir. Toplumun diğer yarısını oluşturan kadın ise, Gazali düşüncesinde sürekli bir biçimde eril olana yardımcı ikincil bir konumda değerlendirilmiş ve toplum için bir fitne unsuru olarak resmedilmiştir.

Gazali, aklın erilliği bir tarafa, erkek ve kadını, birbirinden izole bir yaşam sürmeleri gerektiği konusundaki rivayetleri temel bir sosyal prensip olarak kabul etmektedir. Konuyla ilgili yaptığı bir rivayette Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'ya: “-Kadın için en iyi şey nedir? diye sormasına karşılık Hz. Fatıma'nın: “Kadının bir yabancı erkeği, yabancı bir erkeğin de kadını görmemesidir” şeklindeki cevabını nakleder. Efendimiz kızının bu cevabını pek beğenir, kendisini sinesine basar ve Al-i İmran suresinin: “**peygamberleri birbirinin soyundan olarak alemlere tercih etti**”⁷¹ ifadelerinin yer aldığı ayetlere telmihte bulunarak (peygamber soyundan olduğun belli) buyurur.

Gazali, Sahabe hanımlarının erkeklere bakmasın diye duvarlardaki aydınlık delikleri kapattıklarını, Muaz'ın aydınlıktan bakmakta olan kadını dövdüğü gibi, ısırıldığı bir elmayı kölesine verdiğini görünce de kendisini dövdüğünü aktarmaktadır. Ayrıca Hz. Ömer'den şöyle bir nakilde bulunmaktadır: “Kadınları güzel giysilerden mahrum bırakın ki köşelerine çekilsinler”⁷²

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, yüce olan “akıl” erkeğe ait iken kadın düşük olan beden ile özdeşleşen “cinsellik” üzerinden ifade edilmiştir. Dini kültürde; yerilmekten ziyade kontrol altına alınması gereken “cinsel içgüdü” kadın söz konusu olduğunda büyük bir tehlike arz etmekte ve toplumu tehdit eden “fitne” olarak değerlendirilmektedir. Cinsellikte kadın, “etkin” bir rol oynayarak erkeği ayartan ve aklını tehdit eden bir

⁶⁸ Gazali, *İhya'u Ulum'id Din*, Trc. Sıtkı Güllü, 1. Bs. (İstanbul: Huzur Yayınları, 2012), 1:20.

⁶⁹ Gazali, *İhya'u Ulum'id Din*, 1: 23.

⁷⁰ Gazali, *İhya'u Ulum'id Din*, 1:28.

⁷¹ Al-i İmran 3/34

⁷² Gazali, *İhya'u Ulum'id-Din*, 2:111.

işleve sahip olduğu düşüncesi egemendir. Kadınlardaki keyd (Erkekleri kurnazlık ve entrikayla aldatıp dize getirme) gücü, bakış açısının temelini oluşturur. Gazali için bu güç, şeytanilikle kadınsılığın anlamdaş sayıldığı İslami toplum düzenindeki en yıkıcı unsurdur.⁷³

“Evet şehvet azgınlığı büyük bir iptiladır, kabardığında kendisini ne akıl engelleyebilir ne de din. Bununla birlikte şehvet hem dünya hayatının hem de ahiret hayatının kazanmasını temine yarayan bir araçtır. Cinsel duygular şeytanın insanoğluna karşı sahip olduğu en güçlü aletidir. Peygamber s.a.v. aşağıdaki sözleriyle bu gerçeğe işaretle bulunmuştur –“**Akıl ve dinleri noksan olan varlıklar arasında akıl sahiplerine (ey kadınlar) sizden daha üstün gelenini görmedim.**”Bunların akıllılara üstün gelmelerinin tek nedeni, akıllarının şehvetlerinin kabarmasıyla kadınların istediklerini yaptırma gücü elde etmeleridir.”⁷⁴

Yukarıdaki ifadelerde kadın avcı, avı da edilgen erkektir. Kadın cinsel olarak etkin bir rol yüklediği için tehlike arzemesi nedeniyle, bu tehlikeyi bertaraf etme görevi de erkeğe yüklenmiştir. Bu yaklaşımla kadın adeta şeytanlaştırılmaktadır. Erkek, hem eril akıl, hem de neredeyse masum olarak resmedilmiştir. Onu ayartan kadın olmazsa belki de bir melek olurdu. Yukarıda Yahudi ve Hıristiyan ilahiyatında, Adem’in yaratılışı, daha sonra Adem ile Havva’nın cennetten kovulmalarının yegane suçlusu kadın olarak düşünülmektedir. Benzer bir inanç ve kültürün aynı şekilde İslam düşüncesine de taşındığını görmek mümkündür.

“Erkek dört gecede bir kadınına yaklaşmalıdır. Bu tespit edilen en adil süredir. Çünkü bir insan ancak dört kadın alabilir ve dolayısıyla zorunlu erteleme sınırı ancak buraya kadar vardırılabılır. Bununla birlikte iffetini korumak, gözünü dışarda bırakmamak erkeğin görevidir.”

Gazali'nin kuramı, toplumsal düzenin güvenliğini doğrudan kadının iffetine, sözün kısası, kadının cinsel arzusunun doyurulmasına bağımlı kılar. Kadın kendisini kocasıyla sınırlar ve başka erkekleri haram ilişkiye davet ederek fitne ve kargaşa yaratmazsa toplum düzeni ayakta kalır.⁷⁵

Yukarıda zikredilen görüşler muvacehesinde Gazali, erkeği, “tam akıl” sahibi dolayısıyla, ilim ile uğraşması gereken kimse olarak belirlemekte, “eksik akıl” sahibi olarak ifade ettiği kadını ise, aşağı olan, “beden” in işlevi biçiminde nitelendirilen cinsellik ile ilişkilendirmektedir. Bu çerçevede ilim ile uğraşan erkeğe, kadının nasıl yardımcı olması gerektiği konusu üzerinde dururken, şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

Evliliğin yarar ve zararlarından bahsedilirken evlenmenin üçüncü yararı konusunda; “evliliğin üçüncü yararı, hanımla sohbet yapmak, cilveleşmek ve oynaşmak suretiyle nefsi rahata kavuşturup kalbin huzurunu sağlamak ve ibadete karşı güç kazanmasını temin etmektedir. Çünkü nefis usangaçtır, doğası ile bağdaşmadığından haktan hep yüz çevirir. Doğasına aykırı düşen bir şeyi sürekli yapmaya zorlandığında dikleşip ayak diretir. Ama zaman zaman dinlendirilip rahatı sağlandığında güç kazanır ve dinleşir. Kadınlarla dostluğun ise bütün sıkıntıları gideren, kalbi huzura kavuşturan bir etkisi vardır. Takva erlerinin ara-sıra mübah, helal şeylerle gönüllerini dinlendirmeleri bir

⁷³ Fatıma Mernissi, *Peçenin Ötesi*, Trc. Mine Küpçü, 1. Bs. (İstanbul: Yayınevi yayıncılık 1995), 61.

⁷⁴ Gazali, *İhya’u Ulum’id Din*, 2: 72,73

⁷⁵ Mernissi, *Peçenin Ötesi*, 76.

zorunluluktur. Bundan ötürü Allah Teala Araf suresinin 189. Ayetinde –**Onunla (Havva ile) ülfet etmesi için**” mealindeki ifadeye yer vermiştir.⁷⁶

Ataerkil evrende kadın, erkeği doyuma ulaştırmak için yaratılmış bir zevk nesnesidir. Bu evrende cinsel eylem, eşit irade ile donatılmış iki kişiyi birleştiren bir eylem olarak görülmez ve yalnızca erkeğin iradesi göz önüne alınır. Kadın ise çoğu kez cansız nesnelere bir tutulur ve bir mal olarak görülür.⁷⁷

İlim mü'minler için en önemli ibadet şeklidir. Ama erkek, enerjisini ilme adamak için bedenindeki ve bedeninin dışındaki gerginlikleri azaltmalıdır, dış etkenlerce dikkatinin dağılmasını engellemeli ve dünyevi zevklere dalmamalıdır. Kadınlar, sadece İslam ümmetine çocuk doğurma ve cinsel içgüdünün tatmin edilmesi amaçları için kullanılması gereken, tehlikeli, zihin çelici varlıklardır. Kadınlar, hiçbir şekilde, ilim, tefekkür, murakebe ve ibadet yoluyla sadece Allah'a yönelmesi gereken duygusal yatırımın ya da dikkatin nesnesi olmamalıdır.⁷⁸

Evliliğin dördüncü yararından bahsederken; “kişi evlenince evi-derleyip düzenlemekten yemek pişirmekten, etrafı süpürmekten, yaygıları yaymaktan, kap-kacağı yıkamaktan ve diğer yaşam araçlarını sağlama zahmetinden kurtulur. Evet kişinin cinsel sorunu olmasa bile evinde tek başına kalması zordur. Çünkü ev işlerini kendisi yapmaya kalkışsa zamanlarının çoğu boşa gider, ne ilmi çalışmalara ne de ibadet yapmaya vakit bulabilir. Öyleyse dindar ve ev işlerinden anlayan bir kadın bu yolla kocasının dini hayatına yardımcı olur. Bütün bu işlerin düzen içinde yürümemesi bir sıkıntıdır, zihni meşgul eden, yaşamı çekilmez hale sokan etkenlerdir. Bundan ötürü Ebu Süfyan ed-Darani şunları söylemiştir: “**Dindar bir kadın dünyalık sayılmaz, o ahirete yönelmene, ahiret için çalışmana imkan hazırlar.**”

Dindar kadının, kocası için hazırlayacağı bu imkanı hem evinin işlerini görmesi açısından hem de cinsel isteklerini karşılama noktasından değerlendirilmelidir.⁷⁹

Gazali'nin insanın dünyadaki görevine ilişkin tasavvuru, İslam'ın mesajının güzelliğine rağmen, insanlığı sadece erkeklerden ibaret saydığını göstermesi açısından aydınlatıcıdır. Kadınlar sadece insanlığın dışında değil, aynı zamanda ona bir tehdit olarak görülüyor. Müslümanların farklı cinslerin bir arada bulunmasını engellemeye çalışması, segregasyonda ve sonuçlarında, yani görücü usulü evlilik, annenin oğlunun hayatındaki önemli rolü (tek taraflı boşama ve çok eşlilik kurumlarının ortaya koyduğu gibi) evlilik bağının kırılmasında kendini gösterir. Müslüman sosyal yapısı, bütünüyle, kadın cinselliğinin yıkıcı gücüne bir saldırı ve buna karşı bir savunma olarak görülebilir.⁸⁰

SONUÇ

Tarihi seyir içerisinde bu konuyu değerlendiren, Yunan felsefesi, Yahudi, Hristiyan ve İslam Kelamında, “akıl erillliği”nin nasıl değerlendirdiğini ortaya koyarak İslam kelamı açısından Gazali örneğinde değerlendirmeye çalıştık. Gördüğümüz üzere akıl ile erkek

⁷⁶ Gazali, *İhya'ü Ulum'id Din*, 2:76.

⁷⁷ Fetna Ayt Sabbah, *İslam'ın Bilinçaltında Kadın*, Trc. Ayşegül Sönmezay, 2. Bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995),73.

⁷⁸ Pınar İlkaracan, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, 5. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 53

⁷⁹ Gazali, *İhya'ü Ulum'id Din*, 2:79.

⁸⁰ İlkaracan, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, 53.

özdeşleştirilirken, kadın daha aşağı olan beden ile özdeşleştirilmiş ve bu alanın dışına itilmiştir. Bugüne kadar bu alanların tamamen eril olanın tekelinde olması ve kadınların bu alanlarda görünür olmaması da büyük problem teşkil etmiştir. Bir bütün olarak dünyada kadının yeri ve konumu son birkaç asırdır yoğun bir şekilde tartışmaya açılmışken, Müslüman toplumlarında bu durumun gerekli ve yeterli bir düzeyde hala tartışılmıyor olması, çok temel bir sorundur. Günümüz Müslüman dünyasında kadının hala erkeğe göre, ikincil bir planda anlaşılıyor olması, bilimsel ve sosyal alanda kadının hala gerektiği şekilde yer edinmemesi bir başka temel sorun olarak görülmelidir. Sonuç olarak “aklın erilliği” bahsi, Yahudi ve Hıristiyan ilahiyatında anlaşıldığı gibi, İslam ilahiyatına da benzer yaklaşımların sirayet ettiği ve bu yaklaşımın bütün bir sosyal yaşama da egemen olduğu kanaatimizi burada ifade etmek istiyoruz.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred. *Cinsiyetler Arasında İşbirliği*. Trc. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel yayınları, 1999.

Ali, Zehra. *İslami Feminizmler. Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Reformu Arasında*, Asma Lamrabet, Trc. Öykü Elitez, İstanbul: İletişim yayınları, 2014.

Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis yayınları, 2012.

Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. Trc. Bediz Yılmaz, İstanbul: Bağlam yayınları, 2014.

Buhari, Sahih.

Carullah, Musa. *Hatun*. Ankara: Kitabiyat yayınları, 1999.

Chodorow, Nancy j. Trc. Jale Özata Dirlikyapan, İstanbul: Metis yayınları, 2007.

Cürçani, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevakif*. Trc. Ömer Türker, İstanbul: Kırk gece yayınları, 2011.

Çifti, Adil. Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek. Ankara: Kitabiyat yayınları, 2000.

Çoşkun, İbrahim. *Fahrettin er-Razi'de Üretken Akıl*. Konya: Tekin Kitabevi, 2003.

De Beauvoir, Simone. *Kadın "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı*. Trc. Bertan Onaran. İstanbul: Payel yayınları, 1993.

El- Maturidi, Ebu Mansur. *Kitabü't-Tevhid*. Trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam yayınları, 2009.

Erkol, Ahmet. *Nassın Egemenliğinde Aklın Mahkumiyeti Kelam İlmine Yönelik Eleştiriler*. İstanbul: Divan Kitap, 2018.

Es-Sabuni, Nureddin. *Maturidiyye Akaidi*. Trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: DİB yayınları, 2005.

Es-Sabuni, Nureddin. *El-Kifayetu fil Hidaye*. Muhammed Aruçi (thk.) Daru İbn Hazm, 2014.

Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. Trc. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu yayınları, 1996.

Fine, Cordelia. *Toplumsal Cinsiyet Yanılsamaları*. Trc. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Sel yayınları, 2010.

- Gardet, Luis, Anawati, Georges. *İslam Teolojisine Giriş*. Trc. Ahmet Arslan, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2015.
- Gazali. *İhya' u Ulum' id Din*. Trc. Sıtkı Güllü. İstanbul: Huzur yayınları 2012.
- Gazali. *Mişkâtü' l Envar*. Trc. Süleyman Ateş. İstanbul: Besir yayınları, 1994.
- Gilligan, Carol. *Kadının Farklı Sesi*. Trc. Duygu Dinçer, Fulden Arısan, Merve Elma. İstanbul: Pinhan yayınları, 2017.
- Greer, Germaine. *İğdiş Edilmiş Kadın*. Trc. Mefkure Bayatlı, İstanbul: Pencere yayınları, 1996.
- Hekman, Susan j.. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi*. Trc. Bekir Balkız, Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say yayınları, 2016.
- İlkaracan, Pınar. *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. İstanbul: İletişim yayınları, 2015.
- İrigaray, Luce. *Başlangıçta Kadın Vardı*. Trc. İlknur Özallı, Melike Odabaş, İstanbul: Pinhan yayınları, 2014.
- Keller, Evelyn Fox. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*. Trc. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Bilim yayınları, 2007.
- Kutsal Kitap.
- Llyold, Genevieve. *Erkek Akıl*. Trc. Müttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2015.
- Mernissi, Fatıma. *Kadınların isyanı ve İslami Hafıza*. Trc. Aytül Kantarcı. Ankara: Epos yayınları. 2004.
- Mernissi, Fatıma. *Peçenin Ötesi*. Trc. Mine Küpçü. İstanbul: Yayınevi yayıncılık 1995.
- Mill, John Stuart. *Kadınların Köleleştirilmesi*. Trc. Ahmet Özcan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2017.
- Millet, Kate. *Cinsel Politika*. Trc. Seçkin Selvi. İstanbul: Payel yayınları, 2011.
- Philo, Allegorical İnterpratationn of Genesis, II, bölüm, LXXXIX, ing. Trc. F.H. Colson, G.H. Whitaker. Loeb Classical Librari. London:1929.
- Platon, *Devlet*, Trc. Sabahattin Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları, 2010.
- Platon. *Meneksenos*. Trc. Furkan Akderin. İstanbul: Say yayınları, 2011.
- Platon. *Phaidon*. Trc. Furkan Akderin. İstanbul: Say yayınları, 2015.
- Platon. *Timaios*. Trc. Furkan Akderin. İstanbul: Say yayınları, 2015.
- Plumwood, Val. *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, Trc. Başak Ertür. İstanbul: Metis yayınları, 2004.
- Sabbah, Fetna Ayt. *İslam'ın Bilinçaltında Kadın*. Trc. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı yayınları,1995.
- Simmel, Georg. *Kadınlar Cinsellik ve Sevgi* . Trc. Onur Kuzgun. İstanbul: Pinhan yayınları, 2016.
- Stone, Merlin. *Tanrılar Kadinken*. Trc. Nilgün Şarman. İstanbul: Payel yayınları. 2000.

Tuksal, Hidayet. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitabiyat, 2000.

Wadud, Amina. *Kur'an ve Kadın*. Trc. Nazife Şişman. İstanbul: İz yayınları, 2005.

Watt, Montgomery. *İslam Felsefesi ve Kelamı*. Trc. Süleyman Ateş. İstanbul: Pınar yayınları, 2004.

Wolfson, H. Austryn. *Kelam Felsefeleri*. Trc. Kasım Turhan. İstanbul: Kitabevi yayınları, 2001.

Wollstonecraft, Mary. *Kadın Haklarının Müdafası*. Trc. Kevser Erol. İstanbul: Doruk yayınları, 2012.

www.earlycristianwriting.com, the Work of Philo.